

Tiltag for markvildtet

Etablering af gode levesteder for agerhøns og harer

Indhold

Landmanden som naturforvalter.....	4
Flere agerhøns og harer - hvad skal der til?.....	5
Vildtstriber.....	6
Insektvold.....	7
Barjordsstribe.....	8
Gødnings- og EB-regler.....	8
Kombination af markvildttiltag.....	9
Vildtagre.....	10
Det er spændende at følge udviklingen over året.....	11
Det giver mulighed for at koble helt af.....	13
Det kan lade sig gøre - hvis man vil.....	15
Fokus på at øge de rekreative værdier.....	17
Barrierer og rådgivning.....	19

Den Europæiske Union ved Den Europæiske Fond for Udvikling af Landdistrikter og Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri har deltaget i finansieringen af projektet.

Titel:	Tiltag for markvildtet - etablering af gode levesteder for agerhøns og harer
Redaktion:	Cammi Aalund Karlslund, Videncentret for Landbrug. Med faglige bidrag fra Børge Østergård, Heden og Fjorden, Lars Skou Gleerup, Djursland Landboforening samt Heidi Buur Holbeck, Videncentret for Landbrug.
Layout:	Cammi Aalund Karlslund/Britt Heftholm Ravn
Forsidefoto:	Cammi Aalund Karlslund
Oplag:	1.100 stk., 3. udgave, februar 2013
Tryk:	GP Tryk, Grenaa

Landmanden som naturforvalter

Det Danske landskab er intensivt udnyttet. Over de sidste 50 – 60 år er markdriften effektiviseret markant og mange marker sammenlagt. Faktisk er over 60 pct. af landarealet opdyrket. De store marker betyder at mange af de plante- og dyrearter, der tidligere var almindelige, nu hører til blandt de mere sjældne arter.

Foto: Cammi Aalund Karlslund

Haren og agerhønen er nogle af de dyr, der lever i og omkring dyrkede marker. Arterne har gennem mange år været i støt tilbagegang, fordi de mangler føde, dækning og ynglesteder.

Små tiltag, der giver variation i forhold til afgrøden, er et vigtigt supplement, der giver dyrene mulighed for at gennemføre deres livscyklus. Denne folder giver eksempler på enkelte tiltag, der er mulige at etablere på støtteberettigede landbrugsarealer.

NaturFarmtest - praktiske erfaringer ved etablering af markvildttiltag

Gennem de seneste to år er der lavet en NaturFarmtest, hvor der er afprøvet forskellige markvildttiltag. NaturFarmtesten er ikke et forsøg, men en praktisk demonstration og indsamling af erfaringer blandt udvalgte landmænd.

Formålet med NaturFarmtesten er at sætte fokus på landmanden som naturforvalter. Denne test skal demonstrere og afprøve en række forskellige tiltag i markfladen og i markkanten, som kan tilgodese

markvildtet, uden det hindrer en effektiv produktion.

Landmændene har fået tilbudt rådgivning og frø til etablering af markvildttiltagene, men har selv skulle gennemføre tiltagene. Der er iværksat følgende tiltag hos de medvirkende landmænd: Etablering af vildtstriber, vildtagre, insektvolde og barjordsstriber.

Landmænd deler ud af deres erfaringer

I denne folder kan du læse mere om fire af de medvirkende landmænds erfaringer. Landmændene er meget forskellige. En er pensioneret, en driver et fritidslandbrug, og to er fuldtidslandmænd. Fælles for dem alle er, at de her deler ud af deres erfaringer med at etablere markvildttiltag.

Solsikke tiltrækker masser af bier.

Foto: Niels Jørgen Ottosen

Flere agerhøns og harer - hvad skal der til?

Tiltag gavner mange arter

I projektet har der været særligt fokus på agerhønen og harens tilbagegang, og hvad man kan gøre for at hjælpe disse tilbage i agerlandet. Etableringen af markvildttiltagene tilgodeser dog ikke kun agerhøns og harer. Markvildttiltagene er med til at forbedre levevilkårene for en lang række dyr og planter i agerlandet – lige fra de helt små insekter til store pattedyr som ræv og rådyr. Nedenstående er en kort gennemgang af agerhønen og harens habitat- og fødevalg.

Agerhønen habitat- og fødevalg

Agerhønen er en standfugl, dvs. den bliver i et begrænset område året rundt. De voksne fugle lever udelukkende af planteføde. Den moderne landbrugsdrift har dog medført, at meget af det ukrudt som agerhønsene lever af, er forsvundet. Derfor er de i dag primært tvunget til at spise korn.

Foto: Tom Curtis/FreeDigitalphotos.net

De små kyllinger lever primært af proteinrige insekter i de første par uger. I det moderne landbrug, hvor der sprøjtes med pesticider, er udbuddet af insekter normalt begrænset, hvilket kan betyde, at kyllingerne mangler den livsvigtige føde. Efter et par uger går kyllingerne gradvist over til planteføde. Det er derfor vigtigt, at der er et varierende udbud af ukrudt og insekter, for at agerhønsene kan overleve.

Agerhønen yngler i det åbne land. De vælger oftest at placere reden skjult i markskel, vejkanter eller lignende steder. Æglægningen begynder i slutningen af april, og kulminerer i starten af maj. Hønen lægger mellem 10 og 20 æg. Allerede få timer efter

klækningen forlader kyllingerne reden, og følger forældrene. Efter et par uger kan kyllingerne flyve, og efter tre måneder er de uafhængige af forældrene.

Harens habitat- og fødevalg

Harens foretrukne levested er det varierede landbrugsland, hvor levende hegn og andre småbiotoper adskiller de opdyrkede marker.

Harens fødevalg er alsidigt og tilpasset årstidens plantedække. Den æder alt fra landbrugsafgrøder, og et bredt udvalg af urter og græsser, til bark og kviste i strenge vintre. Den foretrækker unge og friske plantedele, hvor næringsindholdet er stort og let omsætteligt.

Foto: Vestrehus Børnenaturcenter

I det moderne landbrug, med store sammenhængende arealer med kornafgrøder og majs vil der ofte være mangel på grønne, næringsrige planter i en periode midt på sommeren. Derved mangler haren en livsvigtig fødekilde. Om dagen sidder haren i sit sæde, en fordybning i vegetationen, hvor den fordøjer sin føde. Harens sæde er ofte placeret i forbindelse med buske eller anden høj vegetation med udsigt over det omgivende landskab.

Harens yngleperiode strækker sig fra marts til sidst i september. De føder normalt to-fire kuld om året. Under gunstige forhold kan en hun få op til 12 unger på et år. Killingerne dier til de er en måned gamle, men allerede efter 14 dage begynder de at æde planter, herefter klarer killingerne sig selv.

Vildtstriber

Vildtstriber er en samlet betegnelse for striber i den enkelte mark, der tilgodeser dyrelivet i agerlandet. Vildtstriberne kan bestå af forskellige elementer som græsstriber med enten gammel eller kort vegetation, udyrkede striber med eller uden spildfrø, eller striber med isåning af bi- og vildtvenlige planter.

I de forskellige vildtstriber er der grundlag for en god frøproduktion, der især vil gavne agerlandets fugle. Samtidigt tiltrækker enårigt ukrudt, isåede blomsterblandinger og gammelt græs i striberne store mængder insekter – insekter som også giver et godt fødegrundlag for mange dyr og deres afkom.

En kortslået græsstribe giver grøntføde til harer og hjortevildt. Græsbræmmer med langt gammelt græs giver redeskjul, læ- og overvintringssted. Den største effekt fås ved at holde striberne sprøjte- og gødningsfri.

Etablering

Vildtstriberne kan etableres, så de f.eks. bruges til at arrondere skæve markkanter.

Vildtstriber kan enten etableres fra spildfrø i stubben fra tidligere afgrøder eller ved tilsåning af arealet med en bi- og vildtvenlig frøblanding. Ved lav udsædsmængde er der god basis for opvækst af 1-årige plantearter, der udgør et vigtigt fødegrundlag for flere dyrearter.

Ved at have en stor variation i striberne mht. valg af frøblandinger, højden på vegetation m.m. skabes der bedre livsgrundlag for flere forskellige dyr samtidig med, at det giver dyrene mulighed for at bruge striberne en større del af året.

Regler

Vildtstriber indgår som en del af den støtteberettigede mark, den er etableret i, og skal derfor ikke indtegnes separat på markkortet.

Vildtstriberne må placeres overalt i marken. De må maks. have en bredde på 10 meter. Hvis der er flere vildtstriber på et areal, skal afstanden imellem disse være på min. 10 meter. Strieberne kan etableres på både udyrkede og dyrkede marker, samt på arealer med omdriftsgræs, men ikke på arealer med permanente afgrøder og permanent græs.

Vildtstriberne skal etableres mellem den 15. april og 31. maj eller mellem den 1. og 30. september. Strieberne kan tilsås med vildt- og bivenlige plantearter. Der må dog ikke anvendes permanente plantearter som elefantgræs, røgræs, buske og træer, idet arterne maksimalt må have en levetid på 4 år.

Vildtstribe

Foto: Lars Skou Gleerup

Vildtstriberne må gødes og sprøjtes som den øvrige del af marken. Vær dog opmærksom på at vildtstriberne ikke har en kvælstofnorm, og derfor skal vildtstribernes areal fratrækkes ved beregningen af markens kvælstofkvote.

Insektvold

En insektvold er en lav, græsklædt jordvold, hvor insekter trives. Den tiltrækker jordrugende fugle som agerhøns og sanglærker, ligesom den fremmer en naturlig balance mellem nytte- og skadedyr.

Insektvolden skaber med sin opbygning særligt gode levesteder for mange insekter. Dette er primært nytteinsekter, der kan begrænse en opformering af f.eks. bladlus. De mange insekter gavner særligt agerhønsens kyllinger, der er afhængige af store mængder insekter for at overleve de første uger.

Derudover vil insektvolden give gode livsbetingelser for agerhøns og andre jordrugende fugle, der bruger insektvolden til redebygning. Agerhønen foretrækker at lægge sin rede i ældre græs- og urtevegetation og gerne på et let skrånende terræn.

Endelig udgør insektvolde et fremragende skjulested for det øvrige markvildt, og fungerer samtidig som spredningsveje og ledelinjer i landskabet.

Etablering

Optimalt set bør insektvolden placeres, så den fungerer som spredningskorridor. Insektvolden kan placeres, så den passer ind i markdriften.

En insektvold er en simpel vold, der er 1½ -2 meter bred og ½-1 meter høj. Længden afhænger af markens længde. Hvis insektvolden stopper ca. 20 meter fra markskellet, kan maskinerne nemt vende for enden af marken, og prædatorer har sværere ved at nå deres bytte. Den etableres nemt og billigt ved at lægge et par plovfurer op mod hinanden, hvorefter den tilsås med flerårige tuegræsser, der giver en tueagtig struktur i hele voldens længde. Håndsåning er den nemmeste metode.

En insektvold skal normalt ikke plejes, og bør ikke slås, da målet er en biotop med langt græs. Det kan dog være nødvendigt med én til flere slåninger de

første år for at hæmme f.eks. tidsler og gråbynke og derved fremme græsserne. Det kan desuden være nødvendigt at omlægge insektvolden efter nogle år.

Tværsnit af insektvold.

Foto: Lars Skou Gleerup

Regler

Insektvoldene kan etableres hele året på alle støtteberettigede landbrugsarealer. De må ikke være højere eller bredere, end at de kan pløjes væk igen.

Insektvolden indgår som en del af den støtteberettigede mark, den er etableret i, og skal derfor ikke indtegnes separat på markkortet.

Insektvolde har ikke kvælstofnorm, og skal derfor fraregnes ved beregning af markens kvælstofkvote. Insektvolde skal desuden til enhver tid holdes fri for opvækst af træer og buske.

Barjordsstribe

En barjordsstribe er en opharvet eller fræsset stribe på 1-2 meters bredde, hvor fremvoksende vegetation forhindres ved mekanisk jordbehandling med jævne mellemrum. Striben skal placeres i markkanten.

Barjordsstriber giver et åbent areal, hvor sollyset kan opvarme jordbunden. Striben benyttes af blandt andet agerhønenes kyllinger og harens killinger, der bruger pletterne som tørrepladser efter regnskyll. Barjordsstriberne bruges også af fuglene til støvbad. Desuden finder fuglene insekter og nye spirer på striberne.

Dyrkningsmæssigt er barjordsstriberne en gevinst, fordi afgrøden holdes adskilt fra levende hegn. Dermed reduceres indvandring af ukrudt.

Barjordsstribe

Foto: Niels Jørgen Ottosen

Etablering

Striben etableres ved at harve eller fræse en stribe. Redskabet afhænger af jordbundsforholdene og den vegetation, som vokser på arealet.

Striben skal vedligeholdes, og fremvoksende vegetation forhindres ved jævnlig jordbehandling. Alt efter vækstforhold vil det være nødvendigt at køre over barjordsstriberne med ca. tre ugers mellemrum i vækstsæsonen.

Regler

Du kan undlade plantedække i en stribe på op til 2 meter rundt om alle typer støtteberettigede landbrugsarealer. Striben må mekanisk holdes plantefri. Striben skal som udgangspunkt placeres i markens yderkant, men kan alternativt placeres mellem en vildtstribe eller en insektvolde og hovedafgrøden. **† sidst nævnte tilfælde, er det dog en forudsætning, at vildtstriberne eller insektvoldene er placeret i tilknytning til et levende hegn i markskellet. Når denne er placeret i tilknytning til et markskel.**

Barjordsstriberne må ikke placeres, så de ligger nærmere end 5 meter* fra søer, åbne vandløb, kystlinjer samt fortidsminder som f.eks. gravhøje.

*Hvis søer og vandløb er omfattet af Randzonenloven dog 10 m.

Gødningsregler

Gældende for alle tre markvildttiltag

Vildtstriber, insektvolde og barjordsstriber har ingen gødningskvote, hverken på dyrkede eller udyrkede marker. På dyrkede marker må der gødes med afgiftsbelagt gødning. Til beregning af gødningskvoten kan der laves en N-korrektion i gødningsplanen, hvor arealer med vildttiltag fratrækkes gødningskvoten. Vildttiltag på udyrkede arealer må ikke gødes.

Kombination af markvildttiltag

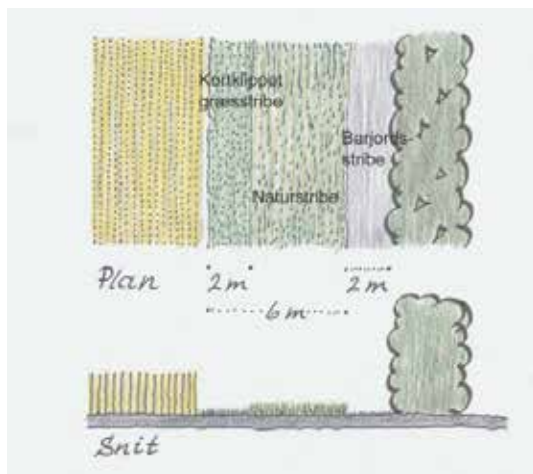
Det anbefales at lave en kombination af de enkelte markvildttiltag. Dette giver en større effekt, end hvis tiltagene laves enkeltvis.

Hvis vildtstriber, barjordsstriber og insektvolde placeres side om side, må de tilsammen maksimalt være 10 meter brede. Desuden må markvildttiltagene tilsammen maksimalt udgøre 10 procent af den enkelte mark.

Markvildttiltag i kanten af marken

Markvildttiltag, der er placeret i kanten af marken, danner en god overgang fra de eksisterende hegn eller markkanter til den dyrkede markflade.

Fordelene ved markvildttiltag i kanten af marken er, at de er lettere at indpasse i markdriften, og giver mindre udbyttetab. Desuden fungerer de som bufferzoner ind mod eksisterende natur, og kan dermed beskytte den eksisterende natur.

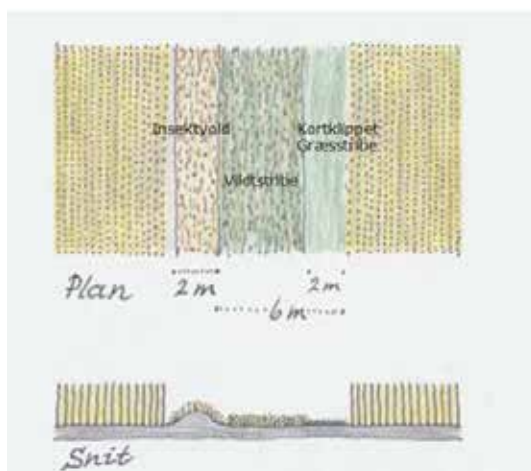

Markvildttiltag: 8 meter er etableret i kanten af marken bestående af en vildtstribe (6 meter) og en barjordsstribe (2 meter). Vildtstriben kan være delt op, så den indeholder 4 meter med spildfrø eller bi- og vildtvenlige planter og 2 meter med kortslået græs. Som noget nyt for 2011 må barjordsstriben ifølge enkeltbetalingsreglerne også gerne være placeret længst ind mod afgrøden, når de øvrige markvildttiltag ligger i forbindelse med et hegn. Illustration: Videncentret for Landbrug.

Markvildttiltag midt i marken

Markvildttiltag, der er placeret midt i marken, har til formål at opdele et større markfelt, og bør derfor ligge et godt stykke fra eksisterende markafgrænsning.

Det gælder dog ikke i længderetningen, hvor et af formålene netop er at sammenbinde eksisterende natur-/halvkulturarealer og småbiotoper. Lad her markvildttiltagene stoppe ved forageren, så det er muligt at komme forbi med maskinerne.

Markvildttiltag: 8 meter er etableret midt i marken bestående af en insektvold (2 meter) og en vildtstribe (6 meter). Vildtstriben kan endvidere være delt op, så den indeholder 4 meter med spildfrø eller bi- og vildtvenlige planter og 2 meter med kortslået græs. I midtmarken må der ifølge reglerne for enkeltbetaling ikke anlægges barjordsstriber uden at marken deles, men gerne insektvolde og vildtstriber. Illustration: Videncentret for Landbrug.

Vildtagre

En vildtager er et stykke jord, der er tilsået eller tilplantet af hensyn til rekreative formål.

Der kan ikke opnås tilskud til vildtagre under enkeltbetalingsordningen.

Der findes flere typer vildtagre:

- Den dækningsgivende vildtager, der kan yde læ for regn og vind samt beskytte vildtet mod flyvende rovfugle.
- Den grønføde-producerende vildtager, der fungerer som ekstra fødetilskud til eksempelvis råvildt og hare i den sene vinter og det tidlige forår samt frisk kort græs til haren i mid- og sensommeren, hvor dette ofte er en stor mangel.
- Den insekt-producerende vildtager, der skal sikre et varieret udbud af insekter, således at agerhønsens kyllinger får gode muligheder for at finde føde
- Den frø-producerende vildtager, der giver harekillinger et fødetilskud i sommerperioden, hvor de ofte har svært ved at finde friske grønne spirer, når alting står modent.

De fleste steder i det moderne landbrug, er der som regel mangel på alle tre fødeemner. Det er derfor en fordel at så blandinger, som producerer alle tre slags føde.

Etablering

Den optimale placering af en ny vildtager er tæt på de områder, hvor vildtet naturligt færdes. Det vil sige langs skovbryn, levende hegn, markskel og moser. Men også midt i åbne markflader vil en vildtager gøre nytte.

Der er ikke nogen tommelfingerregel for, hvor stor en vildtager bør være. Ethvert lille hjørne på ejendommen, der kan laves til vildtager, vil gøre gavn.

Vildtageren kan godt sås 2-4 uger senere end normale markafgrøder. En senere såning betyder, at vildtafgrøden modner senere, og dermed er klar, når vinteren sætter ind.

Valget af afgrøder afhænger først og fremmest af formålet med vildtageren.

Regler

Vildtagre er ikke støtteberettigede tiltag til enkeltbetaling. Men de kan etableres steder, hvor det alligevel er svært at dyrke jorden.

Vildtagre må gerne gødes, men har ingen gødningskvote.

Andre enkelte tiltag

Selvom det er tilladt, anbefales det, at undlade sprøjtning i kanten af marken. Sprøjtrefrie randzoner i sig selv eller langs de beskrevne biotoper, giver et større fødegrundlag for insekter og dermed fuglevildtet. Kombineres den sprøjtrefrie kant med nedsat gødskning og evt. tyndere såning, bliver der skabt et ideelt levested for agerlandsfugle og insekter.

Det er spændende at følge udviklingen over året

Niels Jørgen Ottosen har sammen med sin hustru, Karen, drevet gården ved Herning siden han overtog den fra sine forældre. Sammen nyder de naturen og de nære omgivelser. Niels Jørgen driver selv de ca. 65 ha, der hører til ejendommen. Han har tidligere haft både slagtesvin og køer. Nu er han gået på pension, og driver kun lidt planteavl, men venter på, at der kommer et nyt hold kvier, der skal afgræsse areaerne.

Ønsket om mere natur

Så snart Niels Jørgen blev præsenteret for muligheden for at være med i NaturFarmtesten, var han ikke i tvivl om, at det var noget, han gerne ville. Det havde længe været et ønske at få mere natur og vildt på ejendommen, så dette var en kærkommen mulighed for at komme i gang. Niels Jørgen har lavet flere forskellige tiltag i projektet - og gerne kombinationer af insektvolde eller vildtstriber og barjordsstriber.

Det er stadig muligt at plukke en sen efterårsbuket.

Foto: Cammi Aalund Karlslund

Det bedste tidspunkt er nu

Både Niels Jørgen og Karen er enige om at noget af det bedste ved at have etableret markvildttiltagene, er det at følge udviklingen over året.

For Karen er det ikke et spørgsmål om at nå at være der på det rigtige tidspunkt, for som hun siger, "det bedste tidspunkt er nu". Hvad enten det er den første spæde blomst, der titter frem eller den sidste buket der kan plukkes i efteråret.

Også Niels Jørgen nyder at gå en tur langs markerne. Nu hvor han er gået på pension, kan det tilmed være godt med en undskyldning for lige at tage gummistøvlerne på og trække ud over markerne.

Markvildttiltag på ejendommen

- 4 insektvolde, isået græs, alt 250 m
- 2 barjordsstriber, i alt 500 m
- 6 vildtstriber, isået blandinger i alt 600 m
- 200 meter dige restaureret
- 800 m² udyrket

Vi praler af det vi har

Både Niels Jørgen og Karen er meget stolte af de tiltag, de har lavet – og de viser det gerne frem til folk, der kommer forbi, og fortæller om de erfaringer de har gjort sig. Som de selv siger, "vi praler af det, vi har".

Selvom der ikke har været nogen problemer i at etablere tiltagene, har Niels Jørgen gjort sig enkelte erfaringer.

De forskellige tiltag er lavet på samme måde og med samme vildtblandinger. Alligevel ser de vidt forskellige ud. Det kommer helt an på jorden, de er sået i.

Solsikkerne blev eftersået med hånden for derved at danne nogle små grupper. Selvom der efterfølgende blev tromlet, blev de fleste frø spist af fuglene. Næste år vil Niels Jørgen derfor prøve at så solsikkerne, inden han sår den øvrige vildtblanding.

Flere agerhøns og harer

Niels Jørgen går selv på jagt på ejendommen, men det er nu ikke derfor, han har lavet tiltagene. Han kan godt lide at se på dyrene. Og efter etableringen af markvildttiltagene har de set langt flere harer og agerhøns end tidligere.

Men det er ikke kun harer og agerhøns, der har glæde af tiltagene. På en efterårstur gennem vildtstriberne, hvor duggen ligger som perler, er der et liv af små sangfugle, der gladelig tager for sig af kernerne i de afblomstrede solsikker. Der er også tydelige spor efter rådyr, der har ædt af de friske blade.

De farverige blomster tiltrækker også andre end dyrene. For Karen er det ren nydelse at gå lange ture langs markstriberne, og hun kommer ofte hjem med farvestrålende buketter til vaserne.

Vejledning til udformning og regler

Niels Jørgen har ikke tidligere erfaringer med etablering af markvildttiltag, da han har været bange for at overtræde reglerne.

Derfor har det også været vigtigt for Niels Jørgen, at han har haft en dygtig rådgiver, som han har kunnet støtte sig til. Her har han fået hjælp til udformningen af tiltagene og vejledning i reglerne.

Tiden i marken

Niels Jørgen mener ikke selv, det har taget ham lang tid at lave tiltagene - alle tiltagene blev lavet på en enkelt dag. Det der tager tid, er indstillingen af maskinerne, ikke det at så de enkelte stykker. Derfor er det ikke utænkeligt, at han næste år vil lave endnu flere markvildttiltag, når nu han alligevel har maskinen indstillet.

Efterfølgende har han brugt ca. 8 timer på vedligeholdelse.

Hvad det helt konkret har kostet Niels Jørgen at lave tiltagene, er lidt svært at svare på. Der er i alt isået frø for ca. 1100 kr. Samtidig har der været et udbyttetab på i alt ca. 1000 kg korn. Udbyttetabet har dog ikke været så stort, da tiltagene ligger i markkanten, hvor udbyttet i forvejen er lavest. Til gengæld har der ikke været omkostninger til sprøjtning, sprøjtemidler og høst af korn. Ligeledes har Niels Jørgen haft stor glæde af barjordsriben, der holder rent i udkanten af marken.

Honningurt i vildtstribe

Foto: Nils Jørgen Ottosen

Det giver mulighed for at koble helt af

Jørgen Bryholt ejer ejendommen Mosegården ved Bording. Ejendommen, på ca. 230 ha, har han overtaget fra sin far, der i sin tid tilplantede godt 60 ha med skov. De øvrige 170 ha driver Jørgen hovedsagligt med kartofler.

I gang med markvildttiltag

Selvom Jørgen tidligere havde hørt om Insektvolde og barjordsstriber, var det ikke noget, han havde tænkt på selv at lave. Tilbuddet om at deltage i NaturFarmtesten var derfor en oplagt mulighed for at prøve kræfter med nogle af de tiltag, som han normalt ikke ville have lavet.

Jørgen har både etableret vildtagere, vildtstriber, insektvolde og barjordsstriber - alle tiltag han håber, er med til at øge biodiversiteten på ejendommen.

Insektvold

Foto: Jørgen Bryholt

Vildt – på godt og ondt

Ejendommen ligger tæt på statsskoven. Dette betyder, at der ofte er kron dyr i området. De store flokke af kron dyr tiltrækkes af kartoflerne på markerne. Der kan således stå op mod 200 individer på marken. De kan lave store skader på afgrøderne, og det kan koste op mod 100.000 kr. i tabt udbytte. Derfor har Jørgen flere steder etableret vildtagere med fx kløver for at tilbyde dyrene et alternativ til kartoflerne. Det ser ud til at have hjulpet en del.

Markvildttiltag på ejendommen

- 2 insektvolde, isået græs, alt 140 m
- 4 barjordsstriber, i alt 1400 m
- 4 vildtstriber, isået blandinger i alt 150 m
- 1 vildtager, 50x30 m

Vildtstriber med flot farvespil

Jørgen tager tit en tur rundt på ejendommen, hvor han glæder sig over at se hvordan fuglene støvbader, og på den måde bruger de tiltag, han har lavet. Han har også flere gange set rådyr, der ligger på insektvoldene, hvor der er tørt.

På sine ture nyder Jørgen også at se de flotte vildtstriber, hvor blandt andet blodkløver og honningurt supplerer hinanden godt, og laver et flot farvespil.

Jørgen driver selv jagten på ejendommen. Derfor har jagten været en stor motivationsfaktor for at lave markvildttiltagene.

Markvildttiltag skal etableres ordenligt

For Jørgen har det været vigtigt, at markvildttiltagene er etableret på steder, der tidligere har været dyrket, så jorden er godt kultiveret, og der derved ikke opstår så mange problemer med ukrudt som senegræs. I år er der først sået omkring 1. maj. Dette viste sig faktisk at være en fordel. Da var jorden blevet lidt varmere. Derved fik frøene langt bedre vækstbetingelser.

Jørgen mener sagtens, man kan finde plads til markvildttiltagene. Som han selv siger, "når bare etableringen er i orden, så gælder det om at udnytte de hjørner, der alligevel ikke er rentable. Herunder de sidste 3-4 rækker kartofler der alligevel ikke passer med køresporene".

Alt bliver sået i hånden

Jørgen bruger lidt ekstra tid til at bearbejde jorden godt, inden der skal sås. Tiden mener han er godt givet ud, da han derved får mindre vedligeholdelse senere på året.

Vildtstribe sås med hånden

Foto: Børge Østergård

Selve såningen er en ren fornøjelse for Jørgen. Her trækker han i et par solide støvler, og traver ud over markerne. Alt bliver sået med hånden. Derved får han mulighed for at koble helt af fra hverdagens stress og jag.

Bestanden af agerhøns og harer er øget

Gennem de sidste år har Jørgen lavet flere forskellige natur- og vildttiltag på ejendommen. Selvom der altid har været en del agerhøns og harer på ejendommen, er han ikke i tvivl om, at de ekstra markvildttiltag har været med til at øge bestanden.

Jørgen er da heller ikke i tvivl om, at han vil fortsætte med at have markvildttiltag, når projektet er slut.

Rådgivning som inspiration

Jørgen har brugt sin lokale planteavlskonsulent som sparringspartner. Derved var han sikker på, at tiltagene blev lavet rigtigt - både i forhold til reglerne og i forhold til placeringen og selve etableringen. Blandt andet har rådgivningen ført til, at Jørgen har prøvet nogle andre frøblandinger, end han måske ellers selv ville have valgt.

Begrænset tidsforbrug

Selvom alle tiltagene er sået i hånden, mener Jørgen, at det er begrænset hvor meget tid, det har taget at lave og pleje tiltagene. Når først tiltagene er etableret, er det kun barjordsstriberne, der skal plejes.

Rådyr i vildtager

Foto: Cammi Aalund Karlslund

Det kan lade sig gøre - hvis man vil

Robert Ric-Hansen ejer ejendommen Stensmark, der er beliggende på spidsen af Djursland. Til ejendommen hører der 225 ha, hvoraf godt 160 ha dyrkes i omdrift med korn, raps, ærter og roer. Dertil kommer ca. 35 ha strandeng og overdrev, mens der er ca. 20 ha. skov. Der er en svinebesætning på ca. 3500 slagtesvin.

Naturplanen var første skridt

I 2006 fik Robert udarbejdet en Naturplan for ejendommen. Med udgangspunkt i hans egne ønsker, blev der skitseret en plan for hvilke naturtiltag der kunne etableres på ejendommen. Dette har ført til, at der tidligere har været bl.a. foddermarker i brakken, og der er etableret en sø.

Selvom Robert allerede hørte om insektvolde, da han fik lavet sin naturplan, er det først i år, at han har etableret en. Han har tidligere været bange for, at det ville skabe flere uregerlige hjørner og grænser hvorfra ukrudtet kunne spredes. Nu har han både etableret insektvolde, vildtstriber, vildtagere og barjordstriber.

Tiltag midt i marken

Robert har valgt at placere en kombination af markvildttiltag midt i marken. Kombinationen består af vildtstribe, insektvolde og en barjordsstribe. Som enkeltbetalingsreglerne er nu, er det ikke tilladt at lægge en barjordsstribe midt i marken. Derfor har Robert været nødt til at opdele marken i to. Den er placeret, så det passer med kørespor, og det er muligt at vende i enderne af marken. Hvor insektvolden møder diget i den anden ende af marken, fortsætter barjordsstriben langs diget.

Selvom det var en stor overvindelse at lave tiltagene ude på selve markfladen, er han i dag glad for, at de ligger netop der. Det har jo vist sig, at det ikke er til gene for driften.

Markvildttiltag på ejendommen

- 1 insektvolde, isået græs, 400 m
- 1 barjordsstribe, i alt 1000 m
- 1 vildtstribe, isået blandinger i alt 400 m
- 1 vildtager, 500 m lang og 20 m bred
- Slået spor i udyrket græsmark

Det krævede lidt overvindelse at lave markvildttiltagene på selve markfladen. Foto: Cammi Aalund Karlslund

Det har krævet noget tilvænning, og Robert får da også af og til kommentarer fra landmandskolleger, om hvad det nu skal gøre godt for. Her er Robert dog ikke i tvivl om svaret. "Det er den gode fornemmelse af at gøre noget for vildtet! Og så er det rart med noget flot at se på. Særligt når solsikkerne og honningurten blomstrer".

Derfor vil han også gerne anbefale andre landmænd at prøve at lave nogle markvildttiltag.

Diget, en naturlig insektvold

Ejendommens helt unikke placering langs kysten betyder, at der er ca. 3 km diger langs strandengen. Digerne er tilgroet med græsser, og har principielt samme funktion som insektvolde placeret langs markkanten. Derfor var det også helt naturligt for Robert at placere en barjordsstribe langs diget.

Naturtiltag giver mere vildt

Robert har tidligere haft majsstriber som vildttiltag. Men han mener ikke, det har virket efter hensigten, da de står som høje ørkner uden nogen bundvegetation til vildtet. Efter Robert har fået etableret de forskellige markvildttiltag, er det hans klare fornemmelse, at der er kommet langt mere vildt på ejendommen. Men for Robert er det mindst lige så vigtigt, at der er nogle flotte dyr at se på, som at der er et større jagtudbytte.

Barjordsstribe langs læhegn.

Foto: Cammi Aalund Karlslund

Bestanden af harer på ejendomme har gennem de sidste 10 år været så lav, at man har valgt at lave en frivillig fredning af harer. Nu er bestanden igen så stor, at Robert har valgt, at der kan skydes en enkelt eller to om året.

Det kræver at man tager sig sammen

Det tager ikke lagt tid at etablere de forskellige markvildttiltag. Men det er Roberts erfaring, at selvom man har fået udarbejdet en plan, og ved hvad der skal gøres, så er den største forhindring at komme af sted og få det gjort. Det samme gælder plejen af de tiltag, man har fået etableret. Efter en lang dag i marken kræver det, at man lige tager sig sammen, og får koblet de rigtige maskiner til traktoren og fræsset barjordsstriberne eller slået græsset. Når først maskinerne er klar, tager det ikke lang tid, hverken at etablere eller vedligeholde dem.

Vildtstribe langs læhegn

Foto: Lars Skou Gleerup

Insektvolden er sået med hånden - her var det ikke muligt at køre med maskiner. Men når først den er sået, kan den jo ligge der i flere år.

Robert synes selv, han var lidt sent ude med såningen, så i starten troede han ikke, græsset på insektvolden ville komme. Det har sidenhen vist sig at komme fint.

Fokus på at øge de rekreative værdier

Lars og Birte Kjær ejer ejendommen Bjødstrup Nygård ved Rønde, som Lars har overtaget fra sine forældre. Ejendommen er et fritidslandbrug, men den jord der dyrkes, bliver drevet meget intensivt. I alt er der 45 ha, hvoraf 30 ha dyrkes i omdrift med forskellige kornafgrøder. Lars dyrker selv de 10 ha, mens de øvrige 20 ha er bortforpagtet. Hertil kommer lidt skov og små 10 ha udyrkede arealer.

Nyder landskabet

Både Lars og Birte glædes hver dag over at kunne se ud over deres marker. Her nyder de landskabet, der varierer mellem dyrkede marker og spredte naturtiltag. I forbindelse med NaturFarmtesten har de etableret både vildtstriber, insektvolde og barjordsstriber.

Planer for naturen

I 2006 blev der lavet en naturplan for ejendommen. Her blev der, med udgangspunkt i Lars og Birtes ønsker, lavet en plan for mulige naturtiltag på ejendommen. Dette har betydet, at der gennem de sidste par år er lavet flere forskellige tiltag, herunder videreførelse af læhegn, etablering af vildtagre samt etablering af et bekkasinskrab og en sø.

Sjovt at planlægge og lave markvildttiltag

Både Lars og Birte synes, det har været sjovt at være med til at planlægge og lave markvildttiltagene, og det er nærmest blevet en lille hobby for dem. De følger også med i forskellige tidsskrifter, hvor de kan søge mere information om markvildttiltagene.

Både Lars og Birte går på jagt, og den fælles interesse for vildt og natur skinner tydeligt igennem. For både Lars og Birte er det de rekreative værdier på ejendommen, der bliver lagt vægt på. Der skal være noget smukt at se på, og der skal være nogle gode ture at gå. Derfor er der i vildtstriberne sået små grupper med solsikke. Lars og Birte er nemlig enige om, at det ser pænere ud, hvis solsikkerne står i små grupper frem for tykke bælder.

Tværsnit af vildtstribe og insektvold Foto: Lars Skou Gleerup

Det var også for at få mere smuk natur at se på, at parret valgte at lægge en insektvold og en vildtstribe ned gennem marken. Derved kan de stå oppe i stuehuset og se hele vejen ned langs striberne. Lars og Birte er enige om, at en mark der er brudt af naturtiltag, er meget flottere at se på end store ens marker.

Effektiv markdrift med markvildttiltag

Lars var ikke betænkelig ved at lægge markvildttiltagene ned gennem selve marken. Insektvolden, med den tilhørende markvildtstribe, er placeret så den passer med køresporene. Derved kommer det ikke til at gå ud over den effektive markdrift. Lars påpeger dog, at der kan være problemer med tidsler og gråbynke, som man skal sørge for at holde nede.

Som reglerne er i dag, er der ingen problemer med at lægge markvildttiltagene ned gennem marken. Man skal bare være opmærksom på, at der ikke må være barjordsstriber midt i marken.

Placering af vildtstribe og insektvold ned gennem marken
Foto: Lars Skou Gleerup

Flere rådyr og fasaner

Etableringen af markvildttiltagene har betydet, at der er kommet markant flere rådyr og fasaner. Det oplever Lars og Brite hver dag, når de er ude at lufte hunden. Det er ikke sikkert de ser dyrene hver gang, men der er tydelige spor efter, at de har været der. Derimod er det svært at vurdere, om der er kommet flere agerhøns og harer.

Deler gerne ud af erfaringer

Lars stiller gerne op, og fortæller om de erfaringer, han har med etableringen af markvildttiltag. Ved et åbent arrangement var der fx besøg af biavlere og jægere. Dette gav mulighed for at se tingene fra forskellige vinkler, hvilket førte til en utrolig god diskussion og mulighed for at udveksle erfaringer.

Fra kollegaer og andre landmænd har der været lidt undren over idéen med at lave striber midt i marken. Men Lars vil helt sikkert anbefale andre at prøve det.

Barjordsstribe og vildtstribe langs levende hegn
Foto: Lars Skou Gleerup

Så meget koster det jo heller ikke

Lars mener ikke, det har været dyrt at etablere markvildttiltagene. Han har valgt kun at så hvert andet år, og den blanding han udsår, koster nogenlunde det samme som det korn, han ellers ville så. Insektvolden er sået med hånden, men det synes Lars blot har været hyggeligt. Marken med insektvolden er bortforpagtet. Dette har de valgt at ordne ved en differentieret pris på den del af marken, der dyrkes, og der hvor der er markvildttiltag. Den samlede pris for etableringen af markvildttiltagene på marken ligger derfor på ca. 3000 kr/ha/år.

Da der er tale om forholdsvis små arealer, der tages ud til markvildttiltag, må dette siges at være relativt lavt i forhold til den samlede gevinst.

Barrierer og rådgivning

Det er en realitet, at udbredelsen af ovenstående tre markvildttiltag er meget begrænset. Man kan spørge sig selv, hvilke barrierer der forhindrer anvendelsen af disse enkle og velfungerende redskaber til at øge naturindholdet og vildtbestanden. Blandt barriererne kan nævnes: Manglende viden, arbejdet, omkostningerne, risikoen ved kontrol og modvilje.

Manglende viden

Mange landmænd er ikke klar over mulighederne indenfor reglerne, og ved måske heller ikke, hvad der skal til, for at hjælpe de trængte vildtarter i agerlandet. De mange regler og love, der hele tiden ændrer sig, virker overvældende for mange landmænd.

Ved mark- og gødningsplanlægningen fylder "lovteksten" og det driftsfaglige så meget, at "bløde" værdier som markvildttiltag ofte ikke kommer på dagsordenen den dag.

Det arbejdsmæssige

Travlhed med markarbejdet i foråret og efteråret hvor vildtstriberne skal sås, er uden tvivl også en barriere for en større udbredelse af markvildttiltagene. De forskellige arbejds gange i markarbejdet er nødvendigvis rationelle for at gøre markdriften rentabel. Det går stærkt, og der er sjældent overskydende tid til lige at lave en vildtstribe med en anden frøblanding. Tømning af såmaskine er tidskrævende. Dertil kommer, at indkøbet af frø jo også er en arbejds gang i sig selv. Ofte kan vildtafgrøder dog fint etableres, efter den øvrige såning er overstået.

Barjordsstriberne derimod laves jo sammen med den øvrige jordbearbejdning på marken. Efterfølgende kan den fint vedligeholdes med harvning/fræsning, når der er tid i markarbejdet.

Etablering af vildtstribe

Foto: Jørgen Bryholt

Omkostningerne

Økonomien i landbruget er hårdt presset, hvilket også kan påvirke lysten til at etablere markvildttiltag. Omkostningerne til frøblandingerne (både til vildtstriber og insektvolde), er ekstraomkostninger. Vildtstriber kan dog udmærket være en stribe i markens kant, hvor der udsås reduceret udsædsmængde (f.eks. 1/3), ikke gødskes eller sprøjtes og ikke høstes. Her koster etableringen ikke ekstra, man sparer faktisk nogle omkostninger, men mister også udbyttet på det pågældende areal.

I mange tilfælde kan man regne sig frem til, at det reelt kun er ganske lidt, det koster at etablere og vedligeholde de tre typer af markvildttiltag på bedriften. I nogle tilfælde kan det dækkes af øgede jagtlejeindtægter.

Udover stykomkostninger og udbyttetabet er der også ekstra arbejde forbundet med etablering og vedligeholdelse af de nævnte markvildttiltag. Til gengæld er erfaringerne fra de landmænd, der er kommet i gang med disse tiltag, at det giver en stor værdi - måske ikke på bundlinjen, men for dem selv og naturen.

Risikoen for kontrol m.v.

Mange landmænd har gennem de seneste år ufrivilligt stiftet bekendtskab med begrebet "krydsoverensstemmelse", hvilket betyder, at man får reduceret udbetalingen af sin Enkeltbetaling. Reduktionen kan være ganske betydelig for selv ganske små forseelser.

Dette forhold betyder, at hvis man er i tvivl om, hvorvidt f.eks. en barjordstribe skal ligge her eller der, ja, så vælger man måske ikke at lave den.

Konklusion på NaturFarmtesten

NaturFarmtesten har været med til at undersøge hvilke tiltag, der kan tilgodese markvildtet, uden det hindrer en effektiv produktion. Konklusionen er, at det godt kan lade sig gøre at lave markvildttiltag - og de fleste landmænd har en fornemmelse af, at det giver mere vildt på ejendommen. Ligeledes er de enige om, at det ikke er økonomisk uoverskueligt at få lavet tiltagene. Det der tager længst tid, er tilkoblingen og indstillingen af de forskellige maskiner.

Man tør ikke løbe en mulig risiko for reduktion i Enkeltbetalingen. Men det kan lade sig gøre, at etablere markvildtstiltag ud fra de regler, der er skitseret i dette hæfte, uden at komme galt afsted.

Manglende vilje

Der vil naturligvis være landmænd, der ikke vægter markvildtet og naturindhold højt i driften. Det anses dog ikke for at være blandt de dominerende barrierer. Med øget fokus på mulighederne vil langt flere landmænd være interesserede i at etablere markvildttiltag.

Øget fokus på rådgivning

Det afgørende for at der bliver etableret flere markvildttiltag, er derfor en øget viden om de regler, der er på området samt en øget viden om værdien af det arbejde, der bliver gjort for at tilgodese naturen i forbindelse med etableringen af markvildttiltagene. Her kan rådgivning via landmændenes planteavls- eller naturkonsulenter være meget vigtig for at give det sidste skub til, at tiltagene bliver etableret.

Kilder

Natur- og vildtpleje, Niels Søndergaard, 2009

Naturfremme i agerlandet, Økologisk Landsforening, 2011

Faktaark - Gør markerne til gode levesteder for vildtet, Videncentret for landbrug, 2011

VIDENCENTRET FOR LANDBRUG

Agro Food Park 15   T +45 8740 5000
Skejby   F +45 8740 5010
DK 8200 Aarhus N   vfl.dk

